

Msgr. dr. Marton József

A 80 ÉVE PÜSPÖKKÉ SZENTELT
MÁRTON ÁRON ELSŐ ÉVE¹

Márton Áront 1939. február 12-én szentelte püspökké Andrea Cassulo bukaresti apostoli nuncius. Illő, hogy megemlékezzünk arról az esztendőről, annak főpásztori megnyilvánulásairól, amikor boldog emlékű nagy püspökünk nemcsak kimondta, hanem a gyakorlatban el is kezdte tettekre váltani jelmondatát – *Non recuso laborem* –, nem utasítva vissza a munkát.

Nehéz történelmi korszakban kezdődött el főpapi munkája: a királyi diktatúra és a második világháború kezdetén, illetve a térségben mindig jelenlévő román nacionalizmus felerősödésekor. Ebben az emberpróbáló időszakban kellett kormányoznia nemcsak a gyulafehérvári, hanem a szatmár–nagyváradai egyesített egyházmegyéket is, ugyanakkor nem zárkozott el népének szellemi-kulturális életküzdelmétől sem. Tanulmányomban a háromhónapos kormányzói időszakára és püspökségének első évére szorítkozom.

Püspöki kinevezését apostoli kormányzói megbízása előzte meg akkor, amikor már belefáradt az anyagilag csődbe jutott kolozsvári Szent Mihály egyházközség adminisztrálásába. Nemcsak a súlyos anyagi kölcsönök rendezésének ügyei nyomasztották, hanem dr. Hirschler József plébánoselődje bizalmasainak az áskálódásai is, akik nyíltan hűtlen anyagi kezeléssel vádolták meg. Már 1938. március 14-én felmentését kérte a kolozsvári plébánia adminisztrálása alól. Ezzel egyidőben dr. Péterffy Jenő ügyvéd, egyházközségi választmányi tag vádiratot szerkesztett Márton Áron ellen, amelyet megküldött a gyulafehérvári székeskáptalannak és Alexandru Cisar bukaresti érseknek, aki a nunciust is értesítette a helyzetről.² Vorbuchner Adolf püspök vette védelmébe a hűséges és lelkiismeretes papját. Ekkor

1 Isten szolgája Márton Áronról szóló tematikus blokkunkban a szentéletű erdélyi püspök tiszteletére nyolcadik alkalommal, 2019. augusztus 24–25-én Csikszentdomokoson megrendezett megemlékezésen és konferencián elhangzott előadások szerkesztett változata olvasható.

2 Gyulafehérvári Érseki Levéltár (továbbiakban: Gyél): Num. 768–1938.

ismertette meg Andrea Cassulo nunciussal Márton Áron személyét és munkásságát. Jogosan feltételezhetjük, hogy Vorbuchner Adolf halála után Andrea Cassulo gyors intézkedései, Márton Áron püspökké kinevezése kapcsolatba hozható a püspökelőd Kolozsváron működő papját védelmező levelével.

Márton Áron körül az események Vorbuchner Adolf gyulafehérvári megyéspüspök halálával (szeptember 10.) nagyon felgyorsultak. A bukaresti apostoli nunciatúra azonnal akcióba lépett, telefonon értesítette a gyulafehérvári püspöki irodát, hogy a székeskáptalan – az addigi joggyakorlat szerint – nem választhat káptalani helynököt, mert az egyházmegye vezetéséről a Szentszék külön fog intézkedni. De hiába a nunciusi tiltás, dr. Fejér Gerő kanonok az egyházmegye élére mindenképpen káptalani helynököt akart állítani. A Szentszék pedig szeptember 14-én Márton Áront a gyulafehérvári egyházmegye apostoli kormányzójává nevezte ki. Márton Áron visszafogott és szerény magatartására jellemző, hogy bár tudatában volt kormányzói kinevezésének, Vorbuchner Adolf püspök temetésén (szeptember 16-án) a székesegyházban a kanonokok között elvegyülve, észrevétlenül vett részt. Andrea Cassulo nuncius egy hétre rá megküldte apostoli kormányzói kinevezését Gyulafehérvárra. Márton Áron szeptember 22-én szentszéki kinevezési okiratát bemutatta a székeskáptalannak, és ezzel hivatalosan átvette az egyházmegye vezetését.

Kormányzói kinevezéséről azonnal értesítette a vallásügyi minisztert, és az elismerés helyett megkapta az első miniszteri galuskát: Bukarestből nehezményezték, hogy a Vatikán ebben az ügyben előzetesen nem egyeztetett a román kormánnyal. Felrötták neki még a szeptember 29-ei kolozsvári plébániai beiktatását is.³ Sokan másként reagáltak le kormányzói kinevezését. Az elsők között találjuk szülőfaluja plébánosának, Boga Istvánnak a nevét, aki „atyafiságos szeretettel” köszöntötte az új kormányzót. Még az egyházházmegye egyik legintrikusabb papja, Salati Ferenc székelylengyelfalvi plébános is – kissé irigykedve – tisztelgett; szerinte Márton Áron „gyors iramú emelkedésével kivételes célja van az isteni Gondviselésnek”. Akárcsak Kaifás az Úr Jézus megváltói tettét, Salati is szarkasztikus megjegyzésével megjövendölte Márton Áron életének további alakulását.

3 Gyél: Num. 2916–1938.

Márton Áront a köszöntések mellett az egyházmegye gondja kötötte le. Első intézkedésében kénytelen megvédeni szeretett püspökelődje, Mailáth Gusztáv Károly becsületét a püspöki törzsvagyron és egyéb tisztázatlan peres ügyekben.⁴ Az anyagi vonatkozású kérdésekben nagy segítségre lelt dr. Gyárfás Elemér Státus (egyházmegyei tanács) elnök, szenátor személyében, aki gazdasági szaktudásával szívvel-lélekkel állt melléje.

Apostoli kormányzóként az anyagi gondok mellett nem hanyagolta el a lelkipásztori jellegű munkát. Tisztelettel ajánlotta a Nőszövetség szervezésében a falusi és gazdasági tanfolyamot a nők részére. Felhívta a plébánosok figyelmét, hogy ha az állami hatóságok zaklatják az egyháztanácsi és vallási egyesületek összejöveteleit, jelentsék neki. Kolozsváron részt vett az egyetemi ifjúság adventjén. Lelkigyakorlati kötelezettségeik teljesítésére utasította a papságot. Elrendelte, hogy a plébániákon és egyéb egyházi intézményekben megszervezzék a Pápai Missziós Műveket.⁵

Andrea Cassulo bukaresti nuncius 1938. december 22-én táviratilag Márton Áront magához rendelte, nyilván püspöki kinevezésével kapcsolatban. Mert két nap múlva a rádió hullámhosszán közlik a nagy hírt: Márton Áront XI. Pius pápa gyulafehérvári megyéspüspöknek nevezte ki. Határtalan öröm hatotta át Erdélyt, személyéhez nagy reményt fűztek a lelkes köszöntők. A tordai görög katolikus pap, Coriolan Sabău magyar nyelven osztotta meg örömét, és tapintott rá a valóságra: „Ritkán váltott ki ekkora örömet a hívek lelkében egy püspöki kinevezés, mint amilyent kiváltott a jelenlegi.” A gratuláló dr. Gyárfás Elemér szenátornak válaszolva már önmagáról is ír Márton Áron: „Tudatában vagyok erőim gyengeségének és a reám bízott feladat és felelősség súlyának, különösen körülményeink közt és az egyházmegye mostani válságos anyagi helyzetében. Kötelességemnek tartom mégis, hogy vállaljam a munkát és felelősséget testvéreimért, kiknek Isten akarata vezetőjükké és atyjukká tett. Kérem Nagyméltóságod jóakarátát magam és egyházmegyéim számára.”⁶

A köszöntők örömebe üröm is vegyült. Voltak papok, akik keserű szájjal vették tudomásul Márton Áron püspöki kinevezését: dr. Fejér

4 Gyél: Num. 3849–1939.

5 Gyél: Num. 2746–1938.; Num. 3599–1938.

6 Gyél: Num. 250–1939.

Gerő kanonok, Salati Ferenc lengyelfalvi plébános és mások. Mivel az új püspök Sándor Imre székelyudvarhelyi főesperes kérésére atyai jószágát gyakorolta, és egy lengyelfalvi hívőt feloldozott személyi interdiktuma alól, hogy szentségekhez járulhasson, Salati Ferenc plébános „a Heródes-híveket megértő, a plébániák felforgatásában és lelkipásztorok agyonnyomorgató gyalázásában segédkező püspöknek” nevezte Márton Áront. De azért kevés és elenyésző volt az ilyenyszerű hang.

A sok megleghangú köszöntésre a püspöknek válaszolnia kellett. Ebben segítette az irodája, de legtöbb esetben személyesen válaszolt. A szárhegyi egyházközség képviselőinek írta: „Jólesett a ragaszkodás, a megértés, a biztatás – mindenért köszönetet mondok, őszinte szívvel. Az én életem, úgy, mint eddig, szeretett népemé. Tudom, addig erős, eredményes, amíg a segítő jó Isten kegyelme s népem megértő szeretete van velem.”⁷

Márton Áron gondolt azokra is, akik valamilyen ok miatt nem köszönthették. Róluk sem feledkezett meg. Sokat mondó az őt pappá szentelő beteg püspökének, Mailáth Gusztáv Károlynak küldött levele, amelyben bejelentette püspökké szentelésének időpontját: „Kérem Kegyelmes jó Atyámat, emlékezzék meg rólam imáiban, hogy az Úrnak méltó és munkás apostolává lehessenek, és Erdélyben, amely Mailáth püspök nevével és szellemével elválaszthatatlanul össze van kapcsolva, gyenge erőmmel, de őszinte akarattal folytathassam oly mélyen lelki munkájának örökségét. Kegyelmes jó Atyám áldását alázattal kéri hűségese fia.”⁸

Márton Áron nem merült el a köszöntésekben, inkább a főpásztori munkába vetette bele magát. Felszenteléséig – a szervezői munkán túl – a kormányzói nehéz ügyek kötötték le az erejét és idejét. A politikai pártok felszámolása után létrejött a „Nemzeti újjászületés frontja” egyetlen párt. Népe érdekében a kinevezett püspök kénytelen volt bekapcsolódni a belépés érdekében folytatott tárgyalásokba; a papságot türelemre intette, és ígérte, hogy a tárgyalások befejezése után az egységes magatartásra vonatkozóan pontos utasítást fog adni. Továbbá nem hagyta ki a január végére tervezett romániai katolikus püspökök konferenciáját sem, ahol a Patrimonium Sacrum ügye került tárgya-

7 Gyél: Num. 3855–1939.

8 Gyél: Num. 250–1939.

lásra. Bár ő sem volt teljesen tisztában a kérdéssel, ezért a püspöki levéltárból az idevágó okmányokat az 1921. évi agrárreformtól kezdve kikerestette, azokat áttanulmányozta, hogy tisztán látva képviselhesse és védhesse az egyszékes megye anyagi érdekét. A Patrimonium Sacrumot a görög katolikus és latin katolikus püspökök jogkörébe az 1927-es Konkordátum ítélte, amely az 1921. évi kisajátított püspökségi, székeskáptalani, státusi, papneveldei intézmények földje/erdeje utáni értékpapírokból (rentékből) állt össze. A nagyobb részét nagyváradi, szatmári és gyulafehérvári püspöki intézmények kisajátított, tehát magyar jellegű, birtok után kapott értékpapírokból keletkezett Patrimonium Sacrum sorsa – létszámuk miatt – a román nemzetiségű püspökök döntés-jogkörébe került. Azért vett részt 1939. január 25-én a bukaresti nunciatúrán tartott katolikus püspökök konferenciáján, hogy képviselje egyházmegyéjének anyagi ügyeit.

Még püspökké szentelése előtt az anyagi gondok mellett a lelki és személyi ügyekre is odafigyelt: a cserkészlet működésére, a hitvallásos iskolák színvonalának emelésére, a serdülő ifjúság valláserkölcsei nevelésére, a csíksomlyói Egészség ház helyzetére, a hívek szellemi érdeklődésére (milyen újságokat, könyveket olvasnak), az államilag jogtalanul diszkriminált papok államsegélyügyére, a papi hittanárok nyugdíjügyére.

Január végén több esetben fordult Silviu Dragomir nemzeti kisebbségi miniszterhez. Jogtalannak és „törvényellenesnek” minősítette Minier Albert gyimesbükki káplán államsegélyének megvonását csupán azért, mert román állami iskolába kényszerített magyar gyerekeket magyarul tanította hittanra. Különben ez az ügy év végéig elhúzódott, november 28-án az államsegélytől megfosztott káplán védelmében ismételten megerősítette a kisebbségi miniszternek: „azt róják fel neki bűnül, hogy magyar gyermekeknek magyarul tanítja a hittant”. Hasonlóképpen nemzeti diszkriminációnak tekintette Lokody Gáspár túri plébánosnak bíróság elé állítását olyan címen, hogy a valamelyik plébános elődje által ajándékozott és a templomban őrzött ikont „eldugta”. Továbbá január 30-án a vallásügyi miniszterhez címzett iratában kifejezi méltatlankodását, hogy egyházmegyéjében a rendőrség több egyházközségben zaklatja az államilag is jóváhagyott szabályzat szerint működő tisztán vallásos egyesületeket.⁹

9 Gyél: Num. 321–1939.

Az intenzív főpásztori munkát abbahagyni kényszerült, mert lelkileg is fel akart készülni a február 12-re beprogramozott püspökké szentelésére. Február 3–10. között egyhetes lelkigyakorlatra vonult vissza a brassói ferences kolostorba, ahol szentgyónását a szentéletű Csíszér Elek ferences házfőnöknél végezte el. Csendes magányából alig tért vissza gyulafehérvári rezidenciájára, az egyetemes egyházat érintő szomorú hír várta: február 10-én meghalt XI. Pius pápa. Felmerült a kérdés: lehetséges-e püspökszentelés, amikor ravatalon van a pápa? Andrea Cassulo bukaresti nuncius határozottan döntött: tekintetbe véve az előkészületeket, igent mondott.

Márton Áron a szentelése előtti napon Kolozsvárra utazott, ahol még részt vett a Romániai Magyar Népközösség alakuló ülésén. Másnap, a hideg februári püspökszentelési nap lelkeket melengető és felejthetetlen élmény volt a résztvevők és a távollevők számára egyaránt.

A püspökké szentelését követő időszakban a gyulafehérvári irodát a főpásztort köszöntő levelek és táviratok ismét elárasztották. Ezekből egyet szeretnék részletesebben is idézni, mégpedig az *Új Cimbor*a főszerkesztőjének, az unitárius vallású Teleky Ferenczy Marcellának a köszöntőjét: „...Kegyelmes Uram, felszentelésének felemelő szép ünnepele alkalmából az ünneplők sorába állnak az *Új Cimbor*a kis olvasói is, az erdélyi magyar gyermekek, s kívánják, hogy Kegyelmességedben a székely püspököt, az igaz magyart minden kegyelmével árássa el a jó Isten. – A magyar gyermekek, ha nem ismerik még fel ma ésszel, hogy mit jelent Márton Áronnak, a püspöknek élő valósága, de hallják a családban, hallják a nagyoktól, hogy – »hála Istennek, végre jó magyar püspökünk van. Mégis csak más lesz az ő keze alatt a nép sorsa is.« A gyermek hallja ezeket a megjegyzéseket, és nem felejtí el. S a lelkükben keletkezett jó érzés áthullámzik hozzánk is, nagyokhoz. Mi már tudjuk, hogy mit jelent az, hogy Márton Áron lett Erdély püspöke... Mi, Erdély magyarjai, úgy tekintünk most Kegyelmességedben drága vérünkre, a székely püspökre, aki fülledt és áporodott levegőjű magyar életünkbe új szint, frissességet, új életet hoz majd. – S most, hogy ünnepel egész Erdély magyarsága, valláskülönbség nélkül, az ünneplők közé felsorakoznak az erdélyi magyar gyermekek is, a kis cimborák, Bukovinából, Konstancából, Bráilából, Bukarestből és szerte Erdélyből, ahová csak jár ez a kis magyar újság... s kéri, hogy felkent tisztségében se felejtkezék meg róluk. Hajoljon le

hozzájuk az eddigi szeretetével, s legyen patrónusuk, legyen ezután is jó barátjuk.”¹⁰

Dr. Ferenczy Zsigmond református vallású parlamenti képviselő már-már bálványozza Márton Áront. Bukarestből mind a négy történelmi magyar egyházi vezetőnek megküldte memorandumát az erdélyi magyar nép életét irányító 12 alapelvéről. Számára Márton Áron állásfoglalása a meghatározó, mert „Benned minden magyar megbízik. És Tőled sokat remél. Benned látjuk megtestesülve a tiszta népi eszményt. Ez elég kereszt, de dicsőséges.” Márton Áron baráti hangnemben válaszolt Ferenczy Zsigmond képviselőnek, de világosan kimondta: a „politikában az egyháziak s elsősorban a püspök tartózkodják.”¹¹

A gyulafehérvári kispapjaihoz intézett sorai programjellegűek: „Kedves Fiaim! A beérkező sok üdvözllet, meleg szeretet, mellém-állás között öröömre szolgált a ti megemlékezésetek, derűs, örvendező sorotok. Köszönöm nektek a sorokat, külön köszönöm a munkátokat, fáradságokat, amellyel emeltétek felszentelésem fényét. Kicsiny a csapatotok, de bízom bennetek, hogy lelkesedésetek, becsületes munkavállalásotok, őszinte jóakaratotok pótolja azt a számot, amely emberi számítás szerint talán hiányzik a krisztusi szántóföldek megművelésére. Bizalmat nyertek, ma belétek helyezem bizalmamat, s remélem, hogy munkámban egy emberként talállak magam mellett mindannyiótokat.”¹² Márton Áron szemefényének tekintette a Teológiát. Mindent megtett, hogy a jövő papjai a kor elvárásainak megfelelően lelki-szellemi képzésben részesüljenek. A tanrendben azonnal egy új tantárgy, a lelkipásztori néprajz bevezetését kezdeményezte. A tanári kart felkérte, hogy a kifejezetten teológiai tantárgyak mellé dr. György Lajos egyetemi tanár bevonásával megszervezzék a néprajzkutatást. Márton Áron azt szerette volna elérni, hogy a kispapokat szakszerű gyűjtő munkával ráneveljék arra, hogy majd mint lelkipásztorok a népi vallásos szokásokat helyesen kezeljék, és azok tisztaságára ügyeljenek.

Örömmel fogadta az egyházmegyes papok köszöntéseit is. A levélben tisztelgő papjainak megköszönte gratulációikat, ugyanakkor az ünnepi hangulatból a hétköznapiakra irányította figyelmüket, a mindennapi

10 Gyél: Num. 250–1939.

11 Gyél: Num. 2329–1939

12 Gyél: Num. 250–1939.

munka hűséges felvételére biztatta őket: „Jólesett és örömömre szolgál, hogy munkatársaim szeretettel fogadnak. Remélem, hogy a szürke hétköznapiok terén is együtt szolgáljuk töretlen erőnkkel hivatásunkat.” Jó pásztorként nem szűnt meg hivatásukban erősíteni, kötelességteljesítésükre figyelmeztetni papjait. Szorgalmazta a közös lelki gyakorlat-tartást. Az előforduló hiányosságok miatt arra kérte őket, hogy legnagyobb odafigyeléssel gondot fordítsanak a legméltóságosabb Ol-társiszsentség anyagára. A pap és az egyházi alkalmazottak közötti feszültségek elkerülése végett újrendezte a plébániák anyagi helyzetét; központilag szabályozta az 1921. évi agrárreform-kisajátítás után az egyházközségek javadalmát képező papi, kántori, harangozó-i-sekres-tési földek elosztását.

Az 1939. esztendő végéhez közeledett a Vatikán és Románia között 1932-ben megkötött Egyezmény (Accord) óta függőben maradt római katolikus egyházi intézmények jogi helyzete, illetve kisajátított vagyona, főleg a Státus sok perének megoldásra váró kérdése. A román kormány is szeretne volna rendezni a függőben lévő vitás római katolikus egyházi ügyeket. A két állami és két egyházi személyből összetevődő jogászbizottság körül – egyházi részről – szinte az egész 1939. éven át tartó nézeteltérés, helyesebben vita alakult ki Márton Áron és az őt püspökké szentelő Andrea Cassulo nuncius között. A háttérben a görögkatolikus püspökök manővereztek, befolyásolták a nunciust az egyházi bizottság összetételének kialakításában, mert mindenképpen részesülni akartak a római katolikus egyház (főleg: státusi) vagyonából. Érdekességként említem meg, hogy dr. Silviu Dragomir ortodox vallású nemzeti kisebbségi miniszter – az egyházi bizottság létrehozásában – Márton Áron elképzelését támogatta. Amikor a nuncius Anton Durcovici bukaresti általános helynököt (akinek semmi köze nem volt az erdélyi római katolikus egyházi ügyekhez) és egy görögkatolikus kanonokot jelölt az egyházi bizottságba, Márton Áron bizalommal, de határozottan fellépett, és kérte Excellenciáját, „kegyeskedjék az ügyet ismét fontolóra s esetleges eltérő elhatározását revízió alá venni, s a jogász szakbizottság két tagjául az általunk javasolt jogászokat akceptálni.” Végül a sok huzavona után Cassulo nuncius a bizottságba dr. Gyárfás Elemért jelölte Anton Durcovici mellé, aki különben – Gyárfás szerint – becsületesen küzdött az erdélyi római katolikusok ügyéért. Dr. Gyárfás Elemér minden ülészakról, a meg-

oldásra váró erdélyi katolikus egyházi kérdések fejleményeiről rendszeresen tájékoztatta püspökét, aki nagy figyelemmel és véleménynyilvánításával kísérte a tárgyalásokat. Kötetnyi iratanyagot tesz ki a Márton Áron és dr. Gyárfás Elemér közti levélváltás az 1939. esztendőből.¹³ A tárgyalások a következő esztendőben is folytatódtak, és csak 1940 márciusában jutottak valamelyest nyugvópontra.

Márton Áron Gyárfás Elemér segítségét kérte a katonai előképzősök (premilitarok) misehallgatása ügyében. Az 1937-ben megjelent törvény 35 vasárnapra kötelezte a premilitarokat istentiszteletre. A törvényt a csíki állami iskolák görögkeleti tanítói olyanformán hágták át, hogy a katonai képzésre vasárnap berendelt ifjakat általában reggel héttől délután három óráig gyakorlatoztatták, és nem engedték őket római katolikus szentmisére; sőt az is előfordult, hogy ortodox istentiszteletre vezényelték. Az 1939-es újabb állami rendelet sem hozott megoldást az előképzősök misehallgatásával kapcsolatban, ezért Márton püspök Gyárfás Elemérrel konzultált, és további támogatására számított. Remélte, hogy az ügyben érdekelt román püspökök cselekedni fognak. „Vártam és várom, hogy akár az ortodoxok püspökei, akár a görög katolikus testvéreink, vagy érsekünk [értsd: Alexandru Cisar] a szenátusban kellő energiával szóvá teszik a kérdést. Nincs tudomásom ennek megtörténtéről” – írta Gyárfás Elemérnek 1939. december 19-én.¹⁴

Nagy előkészülettel és sok levélváltással járt a király előtti eskü, melyre március 28-án került sor Boga Alajos és Kászonyi Alajos kanonokok kíséretében.

Márton Áron gondos odafigyeléssel szervezte meg és vezette le Csíkszeredában június 30. – július 2. között a tízezreket vonzó Katolikus Nagygyűlést.

Az írásaiban és beszédeiben megfogalmazott szociális elveket a gyakorlatban is igyekezett megvalósítani a körülményeknek megfelelően. Egyházmegyei gyűjtést szervezett a kommunista diktatúra idején (1936–1939) megpróbált spanyol nép megsegítésére. Hasonlóképpen a bukovinai Józseffalu leégésekor a templom újjáépítésére és az egyházközségi tűzkárosultjainak a megsegítésére mozgósította híveit.

13 Gyél: Num. 586–1939.

14 Gyél: Num. 3772–1939.

Sőt, 1939-ben személyesen is tagja volt a józseffalusi újjáépítési bizottságnak, és mindvégig figyelemmel kísérte a munkálatokat.

A kellemetlenségek elkerülése végett – a vallásügyi miniszter rendelkezése szerint – intézkedett a plébániákon szervezett vallási egyesületek gyűlései rendezéséről. Mert egyik-másik egyházköztségben félreértették az állami intézkedést, és egyesületi gyűlések mellett kulturális előadásokat is tartottak minden bejelentés nélkül. Óhaja, hogy papjai „a helyi hatóságokkal a szükséges békét ápolják, és így vallásos és kulturális egyesületeink működését is biztosítsák.” Nyilván ebben a vonatkozásban helyi szinten állandóan szaporodtak és durvultak az állami hatóságok visszaélései. Az egyházi gyűlések tartásának lehetőségét az újabb és újabb minisztériumi rendelkezések pedig tovább szűkítették. Október 7-én dr. Silviu Dragomir kisebbségi miniszter arra utasította Márton Áront, hogy az egyházi testületek, egyesületek gyűlésein szigorúan csak vallási témákkal foglalkozhatnak. 1939 őszére már minden egyházi intézmény összejövetelét be kellett jelenteni az állami hatóságoknak, még a bibliaköröket és lelkigyakorlatokat is, mert azokon az állami delegátusok is részt kívántak venni.¹⁵

Áron püspök május hónapjára bérmálást programozott be a gyergyói főesperesi kerületben, amely egybeesett a csíksomlyói búcsúval és Andrea Cassulo nuncius erdélyi vizitációjával. A nuncius látogatásának megszervezését dr. Csipak Lajos csíkszeredai gimnáziumi tanárra bízta. Ő a nuncius fogadására bérmaúttjáról érkezett Csíksomlyóra a búcsú előestjén. Május 27-én Andrea Cassulo nuncius Márton Áron vendégeként részt vett a csíksomlyói búcsún. Pünkösdvasárnap pedig Csíksomlyón ülte püspökké szentelésének 25 éves jubileumát. Pünkösdhétfőtől Márton Áron és Andrea Cassulo öt napon keresztül, május 29-től június 2-ig, együtt bérmáltak a nagy gyergyói egyházközségekben. Ezt követően Márton Áron tovább folytatta a bérmálás szentségének kiosztását, a nuncius Borszékre vonult üdülni, és ott tartózkodott jún. 2–12 között.

Márton Áron a papjait és a híveit mindig az állami törvények pontos betartására intette azért is, hogy ne szolgáltatassanak alkalmat az amúgy is gyakori diszkriminatív hatósági támadásoknak, de ő minden lehetőséget megragadott, hogy a törvényadta eshetőségekre felhívja a hívek figyelmét. Körlevélben utasította híveit, hogy éljenek a családi nevük

15 Gyél: Num. 1132–1939.

eredeti alakban való írásának lehetőségével, amit a nemzetnevelésügyi minisztérium 1938-ban megjelent rendelete biztosított. Nyomatékosan kihangsúlyozta, hogy nagyon fontos „a családnevek írásának tisztasága, eredeti alakjuknak megtartása.” És amennyiben az állami anyakönyvvezetőknél visszaéléseket tapasztalnak, a szükséges okmányok csatolásával jelentsék neki, hogy az illetékes helyen közbeléphessen.¹⁶

Márton Áron erejének és idejének tekintélyes részét a hitvallásos iskolákért folytatott küzdelem töltötte ki. Az oktatás színvonalát kívánta emelni. „Eltökélt szándékom, hogy népünk jövőjében annyira fontos elemi oktatásunk ügyét minden, bármiféle személyi érdekek fölé helyezve, a tanítóság nívóját emelni fogom, az oda nem való elemek könyörtelen kiselejtezésével.” A hitvallásos tanítók és tanárok részére egyhetes kurzust és közös lelkigyakorlatot szervezett. Az iskolák akkreditálása érdekében is szorgalmazta a tanügyi kádereket, hogy letegyék a véglegesítő vizsgát és a II. fokú előreléptetési vizsgát. Az egyházmegyében működő radnóti és kézdivásárhelyi két évfolyamos téli földműves iskolák az érdeklődők számának visszafogottsága miatt már-már veszélybe kerültek. Ezért is, de a falusi gazdák kiképzése érdekében is a falusi fiatalok figyelmébe ajánlotta a hitvallásos gazdasági iskolákat. A kántorképzést is új alapokra kívánta helyezni, szakembereket bízott meg a tervezet elkészítésével. A Katolikus Ifjúsági Szövetség megszervezését Puskás Lajos kolozsvári főgimnáziumi tanárra bízta. Az országos szintű Országörségbe az erdélyi magyar ifjúság bekapcsolása már komoly gondot okozott, mert a törvénnyel létrehozott intézmény elsődleges célja a román etnikai származású ifjúság megszervezése és megfelelő nevelése volt, és a magyar ifjúság nevelését ebbe a keretbe szerették volna bevonni. Márton Áron az erdélyi protestáns egyházfőkkel egyetértésben előterjesztette a vallásügyi miniszternek a magyar kisebbségi egyházak közös álláspontját és saját elvárását a magyar ifjúság neveléséről az Országörség keretei között. Constantin Argentoiu miniszterelnököt és Teofil Sidirovici Országörség parancsnokot arra kérte, hogy az Országörség keretén belül is biztosítsák az etnikai jogokat, a nem román származású ifjúságot saját anyanyelvükön és nemzeti sajátosságaiknak megfelelően neveljék.¹⁷

16 Gyél: Num. 5166–1939.

17 Gyél: Num. 6438–1939.

Nagy figyelemmel kísérte az egyházmegyében működő szerzetesrendeket. A szerzetesi közösségekben felmerült problémákat atyailag kívánta megoldani. Épp ekkor az Erdélyben népszerű mallersdorfi ferencrendi nővérek rendházaiban (német–magyar) nemzeti gondok ütötték fel a fejüket. Évtizedek óta az erdélyi városokban a ferencrendi nővérek iskolái igen szép eredményeket értek el, sőt Erdély-szinten az egyetlen magyar nyelvű tanítónőképzőt működtették. Csupán a tanító-nővérek német állampolgársága jelentett gondot az állami törvények miatt. Márton Áron püspöki „tekintélyének egész súlyával” kellett közbelépnie, hogy a német nővérek ne hagyják el az országot akkor, amikor román állampolgársági ügyük folyamatban van. Ezért is, de egyéb gondok miatt is Áron püspök a rendházaikban általános vizitációt rendelt el, hogy a keletkezett nehézségek feltárása és megoldása után új alapot teremtsen, és megújulást eredményezzen a tanítással és kórházi munkával foglalkozó rendben.¹⁸

Márton Áron püspökségének első évében sem hiányoztak egyházmegyéjében a felekezeti súrlódások. Az elmagyarosodott székelvöldi görögkatolikus hívek körében az erős állami támogatást és biztatást is élvező görögkatolikus román papok több esetben bíróságokra hurcolták az ártatlan latin papokat. Például Csíkszépvízen, ahol a kölcsönös vízkeresztli házszentelés évtizedekre visszanyúló gyakorlat volt, vagyis ahová behívták a görög vagy a latin szertartású papot, oda bementek házat szentelni. Az erősödő nacionalizmus idején Avisalon Costea görög katolikus pap a csendőrségen joggal feljelentette Timár Sándor római katolikus plébánost, hogy görögkatolikus családnál is házat szentelt (pedig ő is szentelt házat római katolikus híveknél). A csendőrségi kihallgatások után az ügyészség vád alá helyezte Timár Sándort, aki emiatt püspökéhez fordult segítségért. Márton Áron Alexandru Nicolescu balázsfalvi görögkatolikus érseket arra kérte, hogy a bíróságra került ügyet vonassa vissza papapjával, mert „a görög katolikus pap eljárását semmiképpen sem tudjuk összeegyeztetni a testvériséggel, de a jó érzéssel sem.” A magyar vonatkozású felekezeti nézeteltérések elsősorban házasságkötések, keresztelesek és temetések körül keletkeztek. Például az egyik mezőségi szórványfaluban, ahol katolikusok elenyésző számban voltak, a református lelkész római

18 Gyél: Num. 1383–1939.

katolikus hívót temetett el. A kellemetlen eset végül megegyezéssel végződött. Márton Áronnak sikerült megegyeznie a kolozsvári Református Egyházkerület Igazgatóságával, hogy mindkét felekezet csak a saját vallású halottját temetheti el.

Márton Áron rendszerint felemelte szavát a népével szemben megnyilvánuló diszkriminatív eljárások esetében, iratait legtöbbször a minisztériumokig címezte. 1939-ben gyakran kényszerült védeni papjait a „nemzeti zászló” ürügyén indított támadások miatt. A Kolozsváron székelő szamosi tartomány királyi helytartójának értésére adta, hogy jogtalanul követeli a nemzeti zászló kitzűzését római katolikus templomokra, mert az nincs benne a kultusztörvényben. Amikor a vallásügyi miniszter számon kérte Márton Áront, hogy a zetelaki és küüllőkeményfalvi plébánosok miért nem jelentek meg azon a helybéli polgári ünnepségen (megjegyzem színmagyar és római katolikus falvakról van szó!), amelyen az ortodox pap felszentelte a nemzeti zászlót, Márton Áron megvédte papjait. A történelekről előbb pontosan informálódott, majd jelentette a miniszternek, hogy a plébánosokat nem tartja vétkeseknek az iskola- és zászlószenteléstől való távolmaradásukért, mert csak program nélküli meghívót kaptak, és az ünnepség időpontját úgy időzítették, hogy egybeessen a római katolikus templomi istentisztelettel. Hasonlóképpen járt el Parajd község állami elemi iskola igazgatójának a helybeli plébános ellen emelt panasa esetében. Az udvarhelyi tanfelügyelőséggel közölte, hogy jogtalanul intézkedtek a parajdi plébánossal szemben, mivel pünkösdvasárnapján a szentmise idejére tették a nemzeti zászlószentelést, és „különben is elfogadhatatlan, hogy az állami iskolaigazgató római katolikus gyermekeinket az ortodox istentiszteleten való részvételre és saját vallási kötelességeik elhanyagolására kényszeríti.”¹⁹

A névelemzés közismert gyakorlatával már az első püspöki évében találkoznia kellett Márton Áronnak. A nagykászoni Pajzs Lajos diákot csupán neve miatt zárták ki a helyi római katolikus hitvallásos iskolából. Ekkor dr. Silviu Dragomir kisebbségi miniszternek folyamodványában fejtette ki, hogy a Paizs család 1700-as évekre visszamenően római katolikus és magyar, és a fiúcska visszavételét kérte a hitvallásos magyar iskolába. És amikor az ügyből már bírósági per lett, dr. Gyárfás

19 Gyél: Num. 2180–1939.

Elemérhez folyamodott, mert „most már erőteljes védekezésre van szükségünk.”²⁰

Ma inkább mosolyt csal az arcunkra Badilla János nagyszebeni főesperes-plébános esete, de 1939-ben államilag büntetendő ügyként kezelték. Badilla János, román származású római katolikus pap Márton Áron principálisa is volt, és mindvégig bizalmas embere maradt. A vallásügyi miniszter felszólította a püspököt, hogy a „tánccal és magyar énekekkel egybekötött sovinszta megnyilvánulásért” figyelmeztesse és fegyelmezze meg Badilla János nagyszebeni papját. Márton püspök a fegyelmezés helyett a miniszternek írt levelében megvédte bevádolt papját, mert valójában olyan Kolping-farsangi ünnepségről volt szó, amelyet – hibájukon kívül – egy órával később kezdhettek, de ott semmiféle sovinszta megnyilvánulás nem történt, csupán a nagyszebeni magyar fiatalok ünnepeltek együtt.²¹ Sokkal súlyosabb volt viszont jeles papjának, Bálint Józsefnek, az erdélyi Római Katolikus Népszövetség igazgatójának az ügye, akit hamis rágalom alapján hadbíróság elé állítottak. Márton Áron az ítélet meghozatala után háromszor is közbenjárt az igazságügyi és vallásügyi minisztereknél, hogy hatálytalanítsák a jogtalan büntetést, és papját visszahelyezhesse felelős hivatalába.

A nemzeti jellegű diszkriminálásokat (a papoknál végzett rajtaütészerű házkutatásokat és egyéb zaklatásokat) nem folytatom, melyeket különben Márton Áron minden egyes esetben valamilyen szinten lereagált, és védelmezte a jogtalanul megtámadott papjait és híveit.

A püspök nem hagyta szó nélkül, ha keresztény elveket nyilvános előadásokon vagy újságokban sértettek. Amikor Gyergyószentmiklóson az abortuszról keresztényellenes előadás hangzott el, amely megjelent az *Erdélyi Szemle* folyóiratban *Az abortusz kérdése az egyház és az orvostudomány megvilágításában* címmel, sőt még reá is hivatkoztak, számon kérte dr. Kántor Lajost, az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkárát. Kántor Lajos Márton Áronnak válaszolva az intézmény nevében elhatárolódott az esettől, mert a gyergyószentmiklósi abortuszról szóló előadás nem az EME által szervezett programban hangzott el. A püspök megköszönte Kántor Lajos válaszát, és egyben megfogalmazta álláspontját a tudomány felelősségéről: „Úgy véljük tehát, hogy a tudomány

20 Gyél: Num. 5310–1939.

21 Gyél: Num. 847–1939.

és az erdélyi élet érdekeit szolgáljuk, ha a történelmi és kultúrtörténeti tények, valamint más tudományos kérdések tárgyalásánál a tudomány tárgyilagosságának érvényesítését, az igaz és teljes megvilágítást sürgetjük.”²² Mindezek mellett szorított időt, hogy Kolozsváron Szent Mihály búcsúja előtt háromnapos triduumot vezessen fontos világnézeti kérdésekről (*Eszmék harca, Liberalizmus és kollektivizmus, Korunk embere, Mi és szerepünk*).

Kolozsváron érte édesanyja halálhíre (október 26.). Még aznap hazautazott Csíkszentdomokosra. A temetést követően a püspöki irodát a levél és távirati formában kifejezett részvétnyilvánítások nagy száma árasztotta el. Igen sok személyiség fejezte ki együttérzését a gyászoló püspökkel, amelyekre Márton Áron személyesen válaszolt. Meleghangú levélben köszönte meg például Németh Kálmán józseffalusi plébánosnak a bukovinai székelyek imáját: „Levél nélkül is tudtam és érzem, hogy a sok szenvedésben megtisztult és Isten kegyelmében gyarapodott józseffalvi nép imádkozik értem. Éreztem a sok együttérző szeretetet, részvétet, imát, az édesanyák imáját, amikor édes jó anyámat elveszítettem. Fizesse meg a gazdag Isten Józseffalva népének, szeretett plébánosának minden jóságát.”²³ Külön kiemelem a Katolikus Női Misszió Szervezete gesztusát; Márton Áron édesanyja halála alkalmából gr. Bethlen Györgyné az intézet nevében koszorúmegváltás címén 1500 lejt adományozott a csíkszentdomokosi szegény családok javára.²⁴

A gyulafehérvári püspök gondjait tovább tetőzte újabb megbízatása: 1939. december 14-én ideiglenesen szentszéki megbízást kapott a szatmári–nagyváradai egyházmegyék kormányzására. Nehéz feladatról volt szó. 1947. február 2-án Andrea Cassulo nunciusnak bevallja: „A szatmár–nagyváradai egyházmegye kormányzása annak idején olyan kényes feladat volt, hogy arra Nagyméltóságod biztatása nélkül nem mertem volna vállalkozni.”²⁵

Összegzőként elmondhatjuk: Márton Áron püspökségének kezdetén sikeresen vette a rajtot. Szentelésének évében elképesztő mennyiségű és sokirányú munkát vállalt. Idejét és erejét a sok tennivaló viszont annyira próbára tette, hogy – vallomása szerint – „belefáradt.” De jelmondatát már az első püspöki évben többszörösen bizonyította.

22 Gyél: Num. 3278–1939.

23 Gyél: Num. 2158–1939.

24 Gyél: Num. 3545–1939.

25 Gyél: Num. 364–1947.